

Др Марина Штетих

научни сарадник
Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју
marina.stetic@f.bg.ac.rs

ОДНОС КОТОРСКЕ КОМУНЕ И ЗЕТСКЕ МИТРОПОЛИЈЕ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ*

Апстракт: У раду је анализиран однос Которске комуне према суседној Светомихољској метохији, која је представљала властелинство Зетске епископије (од 1346. године митрополије). Показано је да Светомихољска метохија није улазила у састав которског дистрикта, нити је потпадала под ингеренције комуналних власти Котора, већ се налазила под непосредном влашћу зетског епископа и суверенитетом српских средњовековних владара. Которска комуна је у периоду од краја XIV до половине XV века, када ће простор Метохије Св. Михајла коначно ући у састав которског дистрикта, успевала да у неколико наврата поменуто подручје привремено стави под своју власт. Привредни односи између насељеника Метохије и становника Котора и градског дистрикта, као и црквена политика Которске бискупије на подручју Зетске митрополије, нису детаљније разматрани, будући да представљају посебне теме истраживања.

Кључне речи: Которска комуна, которски дистрикт, Зетска епископија/митрополија, Светомихољска метохија, Превлака, Манастир Св. Михајла, Млетачка република, средњи век.

Зетску епископију основао је први српски архиепископ Сава Немањић 1220. године, као првопрестолну епархију Српске аутокефалне цркве. Се-

* Реализацију овог истраживања финансијски је подржало Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије у склопу финансирања научноистраживачког рада на Универзитету у Београду – Филозофском факултету (број уговора: 660-01-0009/2023-03/10).

диште епископије смештено је у запустелу бенедиктинску опатију Св. Арханђела Михајла на полуострву Превлака (*Traiectus; Tumba/Tomba*), данашње Острво Цвијећа у најјужнијем делу Тиватског залива, које се и током средњег века, услед надоласка воде, повремено претварало у острво. Зетска и Хумска епископија основане су у циљу јачања православља и Српске цркве у српским приморским земљама, које су дотада биле подвргнуте искључиво јурисдикцији католичке цркве. Хумска земља и Травунија (касније Требиње) биле су духовно подређене Дубровачкој епископији, док је простор *земље* Зете потпадао под црквену надлежност Барске надбискупије и Которске бискупије.¹ Зетска епископија, која је након проглашења Српског царства 1346. године уздигнута на ранг митрополије, представљала је најпространију епархију Српске цркве. Њено духовно подручје обухватало је *земљу* Зету (између Бојане, Котора и горње Мораче) и *земљу* Травунију или Требиње (између Котора и Дубровника), као и *жупе* Горњи и Доњи Пилот у долини Дрима (између Скадарског језера и Проклетија, данас северна Албанија), којима се можда могу придружити и поједини мањи погранични крајеви. Самим тим, духовна јурисдикција Зетске епископије протезала се од Дубровника до ушћа Дрима, као и од Чемерна, преко обронака Сињајевине, Комова и Проклетија, до Коритника.²

Феудално подручје или властелинство Зетске епископије/митрополије обухватало је знатно мању територију, која је у которским нотарским документима називана *Метохија Светог Михајла (Metochia Sancti Michaelis)*. Захваљујући томе, у историографији се усталио назив *Светомихољска метохија*, који се односи на поменути простор. Светомихољска метохија подразумевала је територију у непосредном суседству дистрикта Котора, који је представљао најразвијенију општину (комуну) међу зетским приморским градовима, уживајући висок степен самосталности у оквиру врховне власти

1 *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника, књига I 1186–1321*, приредили В. Мошин, С. Ћирковић, И. Синдик, редиговао Д. Синдик, Београд, 2011, 97; Д. Богдановић, *Преображај српске цркве*, Историја српског народа, прва књига. Од најстаријих времена до Маричке битке (1371), ур. С. Ћирковић, Београд, 1981, 317, 320; М. Јанковић, *Епископије и митрополије српске цркве у средњем веку*, Београд, 1985, 24–26, 30, 32, 66, 74, 163–169; И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Београд, 2016, 282; К. Митровић, *Оснивање Зетске епископије*, Осам векова Српске православне цркве у Црној Гори: Од Зетске епископије до Митрополије црногорско-приморске, ур. Д. Бојовић, Ниш, 2021, 11–13; *ista, Život u manastiru: benediktinci u Pomorju srpske srednjovekovne države*, Београд, 2021, 57, 62.

2 В. Алексић, М. Копривица, *Територијални обим епископија српске цркве на почетку 13. века*, Црквене студије 16/2 (2019), 61–63; С. Мишић, М. Копривица, *Духовно подручје и границе Зетске епархије у средњем веку*, Осам векова Српске православне цркве у Црној Гори, 31–45.

српског владара. Најстарије подручје Котора, стечено пре XII века, чинио је узани земљишни појас у непосредној околини града, као и полуострво Врмац између Которског и Тиватског залива. Почетком XIV века Котору је припала најпре жупа Грбаљ, дарована од стране краља Милутина 1306. или 1307. године, док је у време краља Душана, пре априла 1334. године, под власт Которске општине потпао и Лединац (каторско залеђе у Његушима), земљишни појас од града до понорнице Љуте са селом Доброта на источној обали Которског залива, Залази (данас Мали и Вељи Залази) у суседству Доброте, као и Бијела, Крушевице и Леденице у северозападном делу Боке Которске. Которском дистрикту припадао је и Пераст, као и острво Св. Ђорђа с истоименом опатијом.³

Метохију Св. Михајла чинили су полуострво/острво Превлака у Тиватском заливу, полуострво Луштица на улазу у Бококоторски залив, Љешевићи (између Луштице и залива Траште) с пределом Биговица око Бигове у Траштама, затим села на полуострву Врмац: Пасиглав (источно од Горње Ластве, данас истоимена ненасељена висораван), Богдашићи (данас истоимено село, развило се на једном делу Пасиглава, у горњем току речице Градашчице) и Томбе или Брда (источно од Превлаке, око данашњег локалитета Спас), као и острво Св. Габријела (од времена млетачке управе Страдиоти, а затим Свети Марко) у суседству Превлаке.⁴ У делу Грбаљског поља код Превлаке, на потезу између Брда и Луштице, налазиле су се солане и одређени земљишни терени који су припадали митрополиту, док су становници Богдашића поседовали солане у њима суседном Бобовишту.⁵ Одређени поседи под непосредним уживањем митрополита, као и они које је обрађивало становништво Светомихољске метохије, налазили су се и изван овог подручја, у његовој непосредној близини, тачније у селима

3 М. Антоновић, *Град и жупа у Зетском приморју и северној Албанији у XIV и XV веку*, Београд, 2003, 199–209; исти, *Котор*, Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља, ур. С. Мишић, Београд, 2010, 146–147. Уп. И. Синдик, *Комунално уређење Котора од друге половине XII до почетка XV столећа*, Београд, 1950, 18–30.

4 I. Stjepčević, *Prevlaka*, u: isti, *Arhivska istraživanja Boke Kotorske, Perast*, 2003, 120; И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, у: исти, *Немирно поморје XV века*, Београд, 1979, 37–38, 57; исти, *О пропасти манастира Св. Михаила на Превлаци*, у: исти, *Немирно поморје XV века*, 83; М. Јанковић, *Епископије и митрополије*, 128; К. Митровић, *Оснивање Зетске епископије*, 19. Уп. И. Синдик, *Комунално уређење Котора*, 145.

5 I. Stjepčević, *Prevlaka*, 116, 118, 137, 133, 173–174 (нар. 216); И. Божић, *Зета у Деспотовини*, Историја Црне Горе. Књига друга, Од краја XII до краја XV вијека. Том други, Црна Гора у доба обласних господара, пред. ред. М. Буровић, Титогорад, 1970, 146; исти, *Село Богдашићи у средњем веку*, 59–60, 62–65; исти, *О пропасти манастира Св. Михаила на Превлаци*, 83–84.

која су улазила у састав которског дистрикта, као што су Мрчевац, Кавач и Касестре у југозападном делу Врмца, затим Ластва код Тивта и друга.⁶

Територије које су чиниле Светомихољску метохију очигледно су у једном периоду током XII столећа улазиле у састав которског дистрикта. О томе сведочи и фалсификована исправа српског краља Радослава (1227–1233) о потврди повеље краља Ђорђа, сачувана у два италијанска превода, која се суштински разликују једино у датовању. Према првој исправи, краљ Радослав је 10. јула 1250. потврдио повељу краља Ђорђа, издату 15. јула 1115. године. Друга исправа, писана млетачким дијалектом италијанског језика, датована је 15. јулом 1230. године, представљајући потврду повеље краља Ђорђа од 24. августа 1215. године.⁷ У документима стоји да је господин краљ Ђорђе племенитим људима из Котора дао Превлаку у посед да би обновили цркву Св. Арханђела Михајла, коју су и првобитно саградили као њени први ктитори, потврдивши им и све „баште и винограде и Луштицу и Пасиглав и целокупну долину све до границе Грбља са свим областима уз море.”⁸ Позивање на повељу краља Радослава присутно је у фалсификованој исправи цара Душана, датованој 1351. годином, о којој ће у наставку бити више речи.⁹

Када је реч о личности која је Которанима даровала Превлаку и околне крајеве, у случају прве верзије радило би се о дукљанском краљу Ђорђу, сину краља Бодина. Према другом препису, у питању је Ђорђе Вукановић, син Вукана Немањића, који је, као и његов отац, носио краљевску титулу, ограничену искључиво на територију Зете. Судећи према документу од 3. јула 1208. године, Ђорђе Вукановић је већ по преузимању управних надлежности имао ограничену моћ самосталног деловања у Зети и јачег истицања и неговања дукљанских краљевских традиција. Ова појава представља по-

6 A. Mayer, *Kotorski spomenici. Prva knjiga kotorskih notara, god. 1326–1335, Monumenta Catarensia, volumen 1*, Zagreb, 1951, 169, 492 (br. 478); 276, 528 (br. 798); 310, 540 (br. 920); 416, 578 (br. 1243); isti, *Kotorski spomenici. Druga knjiga kotorskih notara, god. 1329, 1332–1337, Monumenta Catarensia, volumen 2*, Zagreb, 1981, 205, 499 (br. 829); I. Stjepčević, *Prevlaka*, 115–117; И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 52, 59–62. Уп. И. Синдик, *Комунално уређење Котора*, 145.

7 М. Антоновић, *Повеља краља Радослава и манастир Св. Михаила на Превлаци*, Краљ Владислав и Србија XIII века, одг. ур. Т. Живковић, Београд, 2003, 101–108. Верзија датована 15. јулом 1230. године објављена је у целини у: *Monumenta Montenegrina, knjiga VI, tom 3, Kotor I Risan od 1200. do 1350*, pripremio i predgovor napisao V. Nikčević, prevela L. Jagušt-Akkad, Podgorica, 2006, 56–59; *Зборник*, 119–121.

8 *Monumenta Montenegrina VI/3*, 56–57; *Зборник*, 120; М. Антоновић, *Повеља краља Радослава*, 109.

9 С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњега века*, уредник и приређивач Р. Михаљчић, Београд, 2005, 31–32.

следицу сукоба између Стефана и Вукана 1202–1207. године, након чега је Стефан као српски велики жупан свом брату ограничио краљевске претензије и моћ. Такође, Котор је још 1200/1201. године био изузет из Вуканових ингеренција и стављен под непосредну власт великог жупана. У которским одлукама из 1221. и 1227. године, у којима изричито стоји да су донете „у време господина краља Радослава“, о Ђорђу Вукановићу нема помена. У повељи краља Владислава Сплиту из 1237. Ђорђе се јавља с титулом *великог кнеза*, која је подразумевала искључиво управне надлежности.¹⁰ Узимајући у обзир наведене чињенице, могуће је да Ђорђе ни 1215. године није носио краљевску титулу, док је још мање вероватно да је био у прилици да Котору дарује део територије.

С друге стране, поуздано се зна да је Превлака 1124. и 1180–1181. године припадала Котору. Наиме, которски епископ Урзације, приор Мело и четрнаесторица племића су 1124. године катедрали Светог Трифуна у Котору, чија је изградња тек била отпочета, даровали Тумбу Светог Анђела, односно Превлаку. Према сведочењу очевидаца из 1180. и 1181. године, током обиласка Превлаке 1124. утврђено је да се на читавом полуострву само четири парцеле под виноградима налазе у приватном поседу, док скоро читава Томба припада старој, запуштеној бенедиктинској опатији Св. Арханђела, чији су се виноградни налазили у делу према некадашњим соланама и Грбљу. На другој страни, у правцу Тивта, сви виноградни који носе назив Бранате били су у власништву Которске комуне.¹¹ Цркву Св. Арханђела Михајла подигли су бенедиктински монаси, који су у другој половини IX столећа дошли на Превлаку, обнављајући духовни живот на овом подручју.¹² Податак из фалсификоване повеље краља Радослава о томе да су Которани првобитно саградили Цркву Св. Арханђела у сагласности је са сведочанствима археолошких налаза, који показују да су мајстори Которске

10 Д. Јечменица, *Немањићи другог реда*, Београд, 2018, 20, 38, 41–45.

11 Д. Синдик, *Превлака 1124. и 1181.*, Бока: зборник радова из науке, културе и умјетности 24 (2004), 128–133; И. Синдик, *Комунално уређење Котора*, 25–26; Д. Синдик, *Понтификал Которске бискупије у Лењинграду*, Историјски часопис 31 (1984), 63–64; К. Митровић, *Култ Светог Трифуна у средњовековном Котору*, Древнохришћанско и светосавско наслеђе у Црној Гори, приредио П. Кондић, Цетиње – Београд, 2010, 253–254; иста, *Оснивање Зетске епископије*, 17; иста, *Život u manastiru*, 60–61; М. Штетих, *Виноградство у средњовековној Србији*, Београд, 2021, 83.

12 М. Zagarčanin, *O nekim rezultatima novih arheoloških istraživanja na Prevlaci kod Tivta*, Историјски записи 89, 3–4 (2016), 54–55; К. Митровић, *Оснивање Зетске епископије*, 14–15; иста, *Život u manastiru*, 58–60.

клесарске радионице IX века израдили мобилијар и украсе за бенедиктинску опатију на Превлаци.¹³

У историографији постоји мишљење да су Которани у време слабљења Дукље после смрти краља Бодина 1099. или 1101. године бесправно подизали винограде на Превлаци управо да би стекли основа за њено припајање дистрикту. Такође је истакнуто да је у спорној исправи краља Радослава искључиво реч о потврди власништва Которана над вртовима и виноградима на простору од Луштице до Грбља, иако у документу јасно стоји да се ради о даровању Превлаке у баштину и потврди Луштице и Пасиглава, као и да је вероватније да краљ Ђорђе Котору заправо никада није издао поменуто исправу.¹⁴ С друге стране, истакнуто је да не постоје знакови насилног продора Которана на спорне територије, као и да су након одласка бенедиктинаца с Превлаке крајем XI столећа поседи опатије Св. Анђела очигледно доспели у власништво приватних лица, која су земљиште откупила од Которске општине или су га стекла неким другим законским путем.¹⁵ Не треба тек тако одбацити ни могућност да је дукљански краљ Ђорђе Которанима заиста издао повељу о даровању Превлаке и Луштице. Позивање на исправе краља Ђорђа присутно је и у другим изворима. У земљишном спору вођеном у периоду између 1154. и 1170. године, извесни Болиаца тврдио је да Црква Св. Виктора припада њему и да он о томе поседује повељу краља Ђорђа. Иако исправа ипак није била поднета на увид, намеће се закључак да је краљ Ђорђе очигледно издавао повеље Котору или његовим грађанима као појединцима, као и да је постојање таквих докумената било познато половином XII века, јер у супротном не би долазило до парнице.¹⁶

Ако је судити према делу *Gesta regum Sclavorum*, познатијем као *Летопис попа Дукљанина* или *Барски родослов*, Котору је још почетком XI столећа припадало острво Св. Габријела (названо према истоименој бенедиктинској цркви), које ће се касније наћи у саставу Светомихољске метохије. Поменуто дело саставио је цистерцитски свештеник Рудгер, архиепископ дукљанско-барске цркве, на прелазу из XIII у XIV век (прва верзија између 1295. и 1298. у Сплиту, коначна верзија између 1299. и 1301. у Бару), по наруцби тадашњег највећег хрватског великаша Павла Шубића.¹⁷ Према делу *Gesta regum Sclavorum*, када је травунијски кнез Драгимир, стриц дукљанског

13 М. Загарџанин, *О неким резултатима нових археолошких истраживања на Превлаци код Тивта*, 55; К. Митровић, *Оснивање Зетске епископије*, 15; *ista, Život u manastiru*, 53, 59.

14 М. Антоновић, *Град и жупа*, 200; *исти*, *Повеља краља Радослава*, 110–112.

15 К. Митровић, *Оснивање Зетске епископије*, 17; *ista, Život u manastiru*, 61.

16 Д. Синдик, *Понтификал Которске бискупије у Лењинграду*, 64, нап. 23.

17 *Gesta regum Sclavorum, tom II*, ур. и коментар Т. Живковић, Београд, 2009, 340–373.

кнеза Јована Владимира (око 990–1016), око 1018. године кренуо с војском на Дукљу, Которани су га дочекали у Которском, тј. Тиватском заливу. Потом су га намамили на острво Св. Габријела, где су уприличили гозбу, да би га затим убили у Цркви Св. Арханђела Гаврила.¹⁸ Сматра се да је опис погибије кнеза Драгимира заснован на усменом предању, насталом у непосредном окружењу, можда у Рисну, свакако не пре XII века, премда постоје и индиције да се ради о стварном догађају.¹⁹ Територије Светомихољске метохије које су се раније налазиле у саставу которског дистрикта у једном тренутку су морале бити изузете од власти Которске комуне. Сматра се да је ово подручје Котору одузео српски велики жупан Стефан Немања у периоду освајања Зете 1183–1186. године, када је привремено била суспендована и которска аутономија.²⁰ Након оснивања Зетске епископије 1220. године и формирања њеног властелинства, католичке цркве на овом простору остале су под јурисдикцијом Которске епископије.²¹

Када је реч о односу Которске комуне према Светомихољској метохији, у историографији су заступана различита, најчешће потпуно супротна мишљења. Иво Стјепчевић сматрао је да је Метохија само у црквеном погледу припадала Зетској митрополији, док се у правном и политичком смислу налазила под влашћу Котора и у саставу которског дистрикта.²² Исто мишљење делио је и Илија Синдик,²³ као и Невенка Богојевић-Глушчевић, која сматра да је манастир Св. Михајла под ингеренцијама комуналних власти уживао посебан статус.²⁴ Иван Божић је заузимао нешто блажи став, истичући да правне надлежности Которске комуне и Зетске митрополије на територији Метохије заправо и нису биле тачно разграничене и да су зависиле од конкретних историјских услова, који су се често мењали.²⁵ Милош Антоновић указао је на неколико чињеница и појава које недвосмислено показују да Светомихољска метохија све до половине

18 *Gesta regum Sclavorum, tom I*, критичко издање и превод Д. Кунчер, Београд, 2009, 138–141.

19 *Gesta regum Sclavorum II*, 274–275.

20 М. Антоновић, *Град и жупа*, 202–203.

21 К. Mitrović, *Mlečani episkopi Kotora: 1420–1513*, Beograd, 2013, 45.

22 И. Стјепчевић, *Превлака*, 120–121, 129.

23 И. Синдик, *Комунално уређење Котора*, 24, 30, 145.

24 Н. Богојевић-Глушчевић, *Правни режим на непокретностима Манастира св. Михаила на Превлаци у XIV вијеку*, Бока: зборник радова из науке, културе и умјетности 25 (2005), 147–148.

25 И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 50.

XV века није била обухваћена границама которског дистрикта, изузев у одређеним краћим временским раздобљима, као и да су на простору Метохије све време важили правни односи српске државе,²⁶ што представља став који се заступа и у овом раду.

Најстарија позната датирана одлука которских власти која се тиче Светомихољске метохије јесте одредба од 2. септембра 1247. године. Реч је о забрани према којој ниједан которски грађанин, под претњом казне од десет перпера, није смео да неправедно туче било ког Србина из Грбља, Арбанасина, Будванина или становника Метохије Св. Михајла, односно оне који су „sub regimine monasterii sancti Michaelis”.²⁷ Будући да Будва никада није признавала власт Которске комуне, док јој је Грбаљ припао тек почетком XIV века, одлука се очигледно тицала становништва изван которског дистрикта, изузев можда Арбанаса. О томе да Светомихољска метохија није чинила део дистрикта експлицитније говори 111. недатирани члан Статута Котора о постављању страже на границама, који је настао у периоду између 1346. и 1355. године. Приликом описа дистриктуалне границе, којом је обухваћено скоро читаво полуострво Врмац и појас на источној обали Которског залива, Превлака није узета у обзир. Граница је, такође, само допирала до манастирског села Пасиглав на Врмцу, чији насељеници нису били предвиђени за стражарење.²⁸ Манастирско село Богдашићи, образовано на делу Пасиглава, које се у изворима јавља тек од краја XIV века,²⁹ није поменуто у опису границе, с обзиром на чињеницу да у првој половини столећа очигледно још није постојало.

Поменути члан Статута Котора није једини који се тиче Метохије Св. Михајла. Члан 422, настао вероватно у периоду Српског царства, бранио је которским грађанима, као и странцима, да саде винограде на земљишту Метохије, у Бијелој (на земљишту Цркве Св. Петра), Крушевицама и Леденицама.³⁰ Одлуком од 18. априла 1346. године (429. члан Статута) забрана подизања винограда протегнута је и на најстарије которско подручје (Врмац и појас од Шкурде до Љуте), али и на „место земаља Манастира Св. Михајла”.³¹

26 М. Антоновић, *Град и жупа*, 203–204.

27 Д. Синдик, *Понтификал Которске бискупије у Лењинграду*, 61.

28 *Statuta civitatis Cathari – Statut grada Kotora, knjiga II*, uredila J. Antović, Kotor, 2009, 18, нап. 17, 195–196; И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 38–39; М. Антоновић, *Град и жупа*, 203.

29 И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 37.

30 *Statuta civitatis Cathari II*, 330–331; И. Синдик, *Комунално уређење Котора*, 145; И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 51; М. Штетић, *Виноградарство*, 90.

31 *Statuta civitatis Cathari II*, 335–336.

С друге стране, Општина ће услед недостатка финансијских средстава 2. децембра 1418. године (чл. 39 Статута) дозволити откуп недозвољено подигнутих винограда на простору Грбља и Метохије.³² Забране сађења винове лозе на подручју Котора предузимане су како би се заштитили економски интереси которске властеле и грађана као највећих поседника винограда, као и да би се сузбила хиперпродукција вина, с којом се Комуна суочавала већ током XIII столећа.³³ Што се тиче Метохије Св. Михајла, поменуте статутарне одлуке односе се искључиво на которске грађане и становнике дистрикта, који су на властелинству Зетске митрополије иначе поседовали земљишне поседе и путем закупа подизали винограде. Самим тим, не могу представљати доказ да се Метохија налазила у границама которског дистрикта.³⁴

Которска властела и грађани, као и њихови поданици, узимали су од зависних становника насељених на Светомихољској метохији („људи епископа Светог Михајла”, односно „homines episcopi sancti Michaelis”) њиве, винограде и земљишта на којима је тек требало засадити винову лозу у закуп, док су, заузврат, митрополиту договали одређену ренту (agraticum, земљарина).³⁵ „Људи епископа Св. Михајла” су земљишним поседима које су обрађивали слободно располагали, дајући их у залог или закуп которским грађанима и њиховим поданицима, док је у случајевима отуђивања имања била неопходна писмена сагласност митрополита. Митрополитове исправе („littera domini episcopi sancti Michaelis”, „scripture del mitropolita”, „instrumentum mitropolite”) биле су валидне у судским парницама у самој Метохији, као и пред которским судом.³⁶ Становници Светомихољске метохије склапали су уговоре пред которским нотаром и водили парнице пред которским судом.³⁷

32 *Statuta civitatis Cathari II*, 383; М. Штетић, *Виноградарство*, 91–92.

33 М. Штетић, *Виноградарство*, 83, 88–90, 339–341, 343–344.

34 И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 51; М. Антоновић, *Град и жупа*, 203. Уп. И. Синдик, *Комунално уређење Котора*, 145.

35 М. Благојевић, *Земљораднички закон: средњовековни рукопис*, Београд, 2007, 238–242, 245–247; М. Штетић, *Виноградарство*, 316–317. Уп. Н. Богојевић-Глушчевић, *Правни режим*.

36 И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 54; М. Благојевић, *Земљораднички закон*, 241–242, 245. Н. Богојевић-Глушчевић износи став да су људи епископа Св. Михајла категорија становништва насељена на властелинству Зетске митрополије, која уједно представља општинске поданике, што се мора одбацити. Н. Богојевић-Глушчевић, *Правни режим*, 150–151.

37 I. Stjepčević, *Prevlaka*, 115–118, 132; И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 46.

Поменута пракса сама по себи није морала значити стварну власт Котора, будући да је нотаријат свима био отворен и доступан.³⁸

Земљишне спорове решавао је митрополит заједно са старешинама села Метохије, које су чиниле Светомихољски збор. На властелинству Зетске митрополије важили су обичаји и правни поредак српске државе, што додатно потврђује врховни суверенитет српских владара над овим простором. Приликом увођења у посед људи којима је митрополит продао земљу наплаћивана је такса у износу од три перпере, „према обичају места или краја” („*secundum consuetudinem dicti loci*”). У питању је порез српске средњовековне државе познат под називом *издава*, *издавштина* или *приставштина*, који се према 108. члану Душановог законика плаћао у корист *пристава* (оног који је убирало доходак) и износио управо три перпере.³⁹ У молби млетачком кнезу у Котору из јуна 1428. године становници села Богдашићи су као поданици деспота Ђурђа Вуковића тражили да и надаље плаћају новчани порез у виду једне перпере по кући.⁴⁰ Реч је о основном дохотку под називом *соће*, који је свака кућа зависног жупског становништва дуговала српском владару у виду једне перпере (дванаест сребрних динара) или једног кабла жита (око 62 кг, односно око 82 л).⁴¹

Которском одлуком од 20. маја 1359. године (229. члан Статута) прописано је да у циљу насељавања, бољег стања и опорављања града (чије је становништво посебно страдало у епидемији куге 1348.) сви људи, земљорадници и *посадници* који су се населили у Котору, обављају своје дужности према граду (*ангарије* – чување страже и плаћање пореза) и имају *део Метохије* могу слободно остати, док њихов господар нема право да их одведе и врати на село. С друге стране, посаднике и зависне људе которских грађана који већ бораве у граду, а не поседују део Метохије и не подлежу теретима Котора, било је дозвољено извести из Котора у року од наредних шест месеци.⁴² Посебним истицањем људи који држе делове, односно, у овом случају, земљишне поседе Метохије Св. Михајла, као и инсистирањем

38 *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke republike IX (1423–1452)*, skupio i uređio S. Ljubić, Zagreb, 1890, 16; И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 46.

39 И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 54–55; М. Антоновић, *Град и жупа*, 203; М. Благојевић, *Земљораднички закон*, 243–244.

40 I. Stjepčević, *Kotor i Grbalj*, u: isti, *Arhivska istraživanja Voke Kotorske*, 236, 286–287, нар. 298; И. Божић, *Зета у Деспотовини*, 154–155; исти, *Село Богдашићи у средњем веку*, 46; М. Антоновић, *Котор*, 146.

41 М. Благојевић, *Владар и поданици, властела и војници, зависни људи и трговци*, *Историја српског народа I*, 377; С. Мишић, *Српско село у средњем веку*, Београд, 2019, 125–127.

42 *Statuta civitatis Cathari II*, 245–246; И. Синдик, *Комунално уређење Котора*, 37–38.

на њиховом праву да остану у граду, чиме би заправо постали слободни грађани Котора, Комуна је очигледно настојала да ослаби друштвени и економски потенцијал властелинства Зетске митрополије, а самим тим и читаву организацију и целовитост њеног феудалног подручја.⁴³

Овој намери близак је и 18. члан Статута, према којем је у сваком самостану града и дистрикта требало сваке године поставити по два прокуратора из редова племства. У даљем тексту прецизирано је да је реч о самостану Св. Ђорђа у заливу (код Пераста), Св. Кларе у Котору, Св. Петра на Шурању, укључујући и „све остале самостане који припадају нашој Комуни“.⁴⁴ Пошто се није налазио под влашћу Которске општине, Манастир Св. Михајла на Превлаци не може се овде сврстати. Комуна је постављањем прокуратора настојала да осигура очување поседа католичких опатија, док се с друге стране тежило слабљењу метохије православне Зетске митрополије и њеном прикључењу которском дистрикту.⁴⁵ Познато је и да је на иницијативу которског епископа Сергија папа Климент VI дана 6. јануара 1346. године упутио писмо краљу Душану, захтевајући да се некадашње римокатоличке цркве, међу којима су наведене и Св. Михајло на Превлаци и Св. Петар у Градцу (Богдашићима), врате Западној цркви. Тиме би, заправо, и Светомихољска метохија дошла под власт Котора, али је ова мисија остала без успеха.⁴⁶ Будући да је Котор све до 1370. године признавао врховну власт српских немањихких владара, треба нагласити да правни поредак српске средњовековне државе градским властима, иначе, није дозвољавао никакве ингеренције над поседима епископија унутар њихове управне области.⁴⁷ Још мање је вероватно да би српски владари дозволили да комуналне власти Котора као аутономног града, јаког католичког центра и седишта католичке бискупије, имају било какве надлежности над феудалним подручјем једне од најважнијих епископија Српске православне цркве.

Метохији Св. Михајла посебно је посвећен недатиран 403. члан Статута Котора (*De Metochia sancti Michaelis*), који је уврштен у први део статутарних одредби (гл. 1–440). На самом почетку члана стоји позивање на „свакодневно испитивање Републике [која] подстиче наше духове да

43 И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 51–52.

44 *Statuta civitatis Cathari II*, 149.

45 И. Синдик, *Комунално уређење Котора*, 143, 145–146; И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 50–51.

46 Т. Smičiklas (ed.), *Codex Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae XI*, Zagreb 1913, 179–180 (br. 134); И. Божић, *О јурисдикцији которске дијецезе у средњовековној Србији*, у: исти, *Немирно поморје XV века*, 17–18; М. Антоновић, *Град и жупа*, 204–205.

47 С. Мишић, *Српско село у средњем веку*, 20.

настојимо колико можемо на добробити и користи нашега града". Затим се истиче намера да се Метохија св. Михаила, која Комуни припада „по праву“, одржи под комуналном влашћу и брани. Самим тим, одређено је да, уколико би на неки начин Метохија била одузета властима Котора („a Dominio nostrae civitatis“) и не би била у слободном располагању Комуне, ниједан грађанин, становник Дистрикта, нити становник под которском влашћу уопште, не сме да се усуди да прими читаву Метохију или њен део од стране врховне власти („a Dominatione“), под претњом казне од хиљаду перпера у корист Комуне.⁴⁸

О цитираном члану у историографији постоји више различитих мишљења. Стојан Новаковић сматрао је да је члан оригинално био посвећен жупи Грбаљ, а да је касније прерађен, пошто су Которани у XV веку настојали „св. Михаила себи присвојити“.⁴⁹ Према мишљењу Стјепчевића, члан датира из времена после 25. маја 1396. године, након што је Општина успела да Светомихољску метохију привремено прикључи которском дистрикту, када је први пут извршена и подела земљишта Метохије которској властели и грађанима. Израз *dominatione* у значењу врховне власти („a Dominatione“), Стјепчевић је схватио као страну власт уопште.⁵⁰ С друге стране, Божић је истицао да се термин *dominatio*, *dominatione* у члановима Которског статута доследно односи на српског владара,⁵¹ због чега 403. члан није могао настати после 1370. године. Такође је наглашавао да би се спорни члан, да је настао деведесетих година XIV века, сигурно нашао у делу Статута из периода которске самосталности (*tempore Catharinorum*), који обухвата одредбе од 1384. до 1420. године.⁵² Антоновић сматра да садржај члана треба разумети искључиво као израз схватања да Превлака с

48 *Statuta civitatis Cathari II*, 320–321. Оригинални текст члана гласи: „Via Republicae quotidiana instantia nostros sollicitat animos, ut ad bonum statum, & proficuum nostrae civitatis, quantum possumus intendamus: Hinc est quod nos intendentes metochiam Sancti Michaelis nostrae Communitatis, tamquam nostri iuris manutenere, & pro viribus defendere, statuimus, & perpetuo observari mandamus, quod si aliquo modo dicta Metochia, a Dominio nostrae civitatis fuerit subtracta, & accepta, & none rit in nostri Communis libertate, nullus nostrorum civium, vel districtualium, aut sub nostro Dominio habitantium, audeat, vel praesumat totam, vel partem dictae Metochiae habere a Dominatione, sub poena yperperorum mille, nostrae Communitatis soluenda, & nihilominus, quod datum sibi fuerit a Dominatione, nullo modo valeat obtinere“. *Statuta civitatis Cathari – Statut grada Kotora, knjiga III*, uredila J. Antović, Kotor, 2009, 228–229.

49 С. Новаковић, *Законски споменици*, 12–13, нап. 1.

50 I. Stjepčević, *Prevlaka*, 130, 172, нап. 189.

51 *Statuta civitatis Cathari III*, 14 (čl. 24) et passim.

52 И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 43, нап. 30.

осталим деловима Метохије географски гравитира према Котору, као и да му је некада и правно припадала, или да пак одражава тежњу за поновним стицањем овог подручја.⁵³ Богојевић-Глушчевић је овде налазила потврду о врховној власти Которске општине над Метохијом Св. Михајла кроз читав XIV и почетак XV века,⁵⁴ што се без сумње мора одбацити.

Одредбе штампаног издања Статута Котора из 1616. године, којим располажемо, подељене су у три дела – време српске власти над Котором (до 1370), период которске самосталности (1384–1420), као и период од успостављања млетачке власти 1420. до 1442. године. Међутим, чланови првог дела нису поређани хронолошки, док су се унутар најстарије целине Статута, захваљујући каснијим редакцијама, нашле и одређене главе које припадају периоду которске самосталности, па и времену млетачког сизеренства над Котором (датиране одлуке обухватају време од 1301. до 1425. године).⁵⁵ Због тога не треба тек тако одбацити Стјепчевићево мишљење о 1396. години као времену настанка члана, нарочито што одређени уговори и једна которска одлука, као што ће се видети у наставку текста, показују да је Комуна била свесна тога да Метохију неће бити лако задржати у границама дистрикта. Међутим, израз *Dominacione*, који у 403. члану означава силу која може евентуално одузети Метохију Которској комуну, у Статуту се заиста доследно односио на српског владара.⁵⁶ Од времена успостављања млетачког сизеренства над Котором уз овај термин је увек стајала и одредница која је јасно указивала на власт Венеције или млетачког дужда (*Dominacionis Venetiaru, nostrae Serenissimae Dominacionis, Ducalis Dominacionis (Venetiarum)* и сл.),⁵⁷ што је и потврда да члан није могао настати после 1420. године.

Уколико би се израз *Dominacione* схватио као синоним за страну власт уопште, он би од половине 1396. године подразумевао номиналну врховну власт босанског војводе Сандаља Хранића, који је Котору наметнуо данак, а можда чак и уступио Светомихољску метохију.⁵⁸ С друге стране, овај термин, логично, није присутан ни у једном члану из времена которске

53 М. Антоновић, *Град и жупа*, 203.

54 Н. Богојевић-Глушчевић, *Правни режим*, 149.

55 *Statuta civitatis Cathari II*, 11–29 (М. Milošević, S. Ćirković).

56 *Statuta civitatis Cathari III*, 14 (čl. 24) et passim.

57 *Statuta civitatis Cathari III*, 264, 345–440.

58 И. Божић, *Доба Балшића*, *Историја Црне Горе II*, 65; исти, *Село Богдашићи у средњем веку*, 42–43; исти, *О пропасти манастира Св. Михаила на Превлаци*, 87; М. Антоновић, *Град и жупа*, 205; исти, *Котор*, 144, 146.

самосталности.⁵⁹ Такође треба рећи да је позивање на *Републику* на самом почетку 403. члана карактеристично управо за одредбе прве књиге Статута, чиме је истицана унутрашња аутономија коју је Котор уживао под српском влашћу, иако није представљао самосталан град-државу.⁶⁰ Уколико је 403. члан заиста настао пре 1370. године, може се усвојити Антоновићево мишљење да се овде ради искључиво о истицању права Которске комуне над територијом Светомихољске метохије. Такође треба имати на уму да је члан могао настати и касније, да би затим, приликом неке од редакција Статута, био уврштен у најстарију књигу одредби и формулисан на начин на који је сачуван у издању из 1616. године.

У историографији је већ указано на више извора који показују да су и стране државе биле упознате с чињеницом да Светомихољска метохија није улазила у састав которског дистрикта. У дубровачком документу од 15. октобра 1305. године, Св. Михајло у заливу (Тиватском) помиње се као српски манастир који не припада Котору, услед чега Которани немају право да тамо царине робу.⁶¹ У писму од 10. маја 1309. године, млетачки дужд Градениго изразио је захвалност краљу Милутину, који је зетском епископу издао наређење да пошаље ствари спасене приликом страдања једног млетачког брода у бродолому до кога је дошло у близини Светомихољске метохије.⁶² Овај документ непосредно сведочи о томе да се Манастир Св. Михајла заједно са својим властелинством налазио под врховном влашћу српског владара.

Током рата између Котора и Дубровника 1361–1362. године, Дубровчани су непосредно преговарали са зетским митрополитом, наређујући заповеднику флоте да се усидри код превлачког манастира и да никако не напада и не наноси штету митрополиту и његовим људима, док је на острву Св. Михајла требало да обави поправку своје галије.⁶³ Балшићи, који су се придружили Дубровчанима, вероватно су још током рата ставили под своју власт Превлаку, Луштицу и Грбаљ. Полажући право на територију Свето-

59 *Statuta civitatis Cathari III*, 277–312.

60 *Statuta civitatis Cathari II*, 15, 46, 80, 85; 141 (čl. 1), 156 (čl. 36), 157 (čl. 39), 298 (čl. 365), 307 (čl. 385).

61 М. Антоновић, *Град и жупа*, 202, 205.

62 I. Stjepčević, *Prevlaka*, 115.

63 *Monumenta Ragusina, Libri reformationum III a. 1359–1364*, Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium, volumen XXVII, uredio I. K. Tkalčić, Zagrabiae, 1895, 49, 93, 130–131; I. Stjepčević, *Prevlaka*, 115–116, 122, 129–130; И. Божић, *Село Богдашући у средњем веку*, 40; М. Јанковић, *Епископије и митрополије*, 96, 13; Р. Butorac, *Kotor za samovlade (1355.–1420.)*, Perast, 1999, 14; М. Антоновић, *Град и жупа*, 205.

михољске метохије, Которани су у преговорима с Балшићима затражили посредовање млетачког Сената, премда оно није довело до успеха.⁶⁴ Ђурађ I и Балша II често су боравили на Превлаци, чак и након Ђурђевог прихватања католичанства 29. јануара 1369. године.⁶⁵ Дубровачко посланство је 1382. године одлазило Балши „до Св. Михајла и око которских граница”.⁶⁶ Светомихољска метохија остала је под влашћу Балшића све до краја лета 1392. године, када су је заузели Радич и Стефан Црнојевић. Приликом напада на которску околину 1393. године, Радич је присилио Которане да митрополиту Св. Михајла врате једну икону и остале црквене ствари, које су однели током сукоба. Становништво Метохије учествовало је у Радичевом нападу на которску околину током јесени 1395. године.⁶⁷

Которска комуна је успела да се накратко домогне феудалног подручја Зетске митрополије тек након погибије Радича Црнојевића 25. маја 1396. године. Сматра се да је војвода Сандаљ Хранић, успоставивши претходно власт над Котором, заузео и Светомихољску метохију, да би је затим „у знак добре воље” уступио Комуни.⁶⁸ Такође је истакнуто да је његовим доласком у Зету уједно онемогућено Балшићима да се поново дочепују Метохије, будући да је она остала одсечена од њихових осталих поседа, што је олакшало которским властима да заузму властелинство превлачког манастира.⁶⁹ Комуналне власти су овде готово истог тренутка започеле успостављање друштвено-аграрног система који је важио у Грбљу. Земљиште је подељено на жребова (*sdrebi*), односно делове (*partes*), а они на *карме* (*caratus*) или *карубе* (*carruba*), који су затим уступани которским грађанима и властели, док је становништво Метохије претворено у њихове *посаднике* (земљорадници који не поседују своју земљу, већ су везани за посед свог господара).⁷⁰ Након

64 I. Stjepčević, *Prevlaka*, 122.

65 I. Stjepčević, *Prevlaka*, 122–123, 130; И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 41.

66 М. Динић, *Одлуке већа Дубровачке републике I*, Београд, 1951, 296; И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 41.

67 I. Stjepčević, *Prevlaka*, 129; И. Божић, *Доба Балшића*, 58–59, 63–64; исти, *О пропасти манастира Св. Михаила на Превлаци*, 87; М. Антоновић, *Котор*, 144.

68 И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 41–42.

69 И. Божић, *Доба Балшића*, 64–65; исти, *Село Богдашићи у средњем веку*, 42–43; исти, *О пропасти манастира Св. Михаила на Превлаци*, 87; М. Антоновић, *Град и жупа*, 205; исти, *Котор*, 144, 146.

70 I. Stjepčević, *Prevlaka*, 130; И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 41–42. Н. Богојевић-Глушчевић, *Својински односи на непокретностима у Грбљу у XIV вијеку*, Грбаљ кроз векове, ур. М. Пангић, В. Вучинић, Грбаљ, 2005, 97–129. О категорији *посадника*, која је у унутрашњим српским земљама одговарала категорији *отрока*, видети: М. Благојевић, *Меропси и отроци – баштиници и посадници у Грбаљском рукопису Душановог за-*

поделе земљишта, за послове на простору Метохије постали су надлежни *каторски словенски кнезови (comites Sclauorum)*, који су представљали редовне чиновнике Которске комуне, задужене за одржавање реда и убирање општинских прихода у которским подручјима изван града, посебно међу сеоским становништвом.⁷¹ Тако је Тонко Иванов из Котора 30. новембра 1397. године дао изјаву да је од Видослава Радоничића из Луштице примио двадесет пет перпера, колико је овај дуговао према пресуди которских словенских кнезова.⁷²

Није познато да ли су приликом поделе одређени делови остали у поседу превлачког манастира.⁷³ Јужне делове Врмца, који географски граничирају према Превлаци, где су се налазила сеоска насеља Зетске митрополије, али и она која су припадала которском дистрикту и у чијим су се атарима простирала и земљишта „људи епископа Св. Михајла”, Которани су у функцији јачег истицања права на поменути крај управо од овог времена почели да означавају именом *каторско поље (planum Cathari)*.⁷⁴ О подели земљишта „каторског поља” и острва Страдиоти сведочи неколико сачуваних нотарских докумената которског архива. Уговором од 6. јуна 1396. године, Которанин Петар де Оцат дао је у најам сабљару Новаку једну карубу земље на жребу Трифуна Анђела, „у оном делу поља које је једном припадало Метохији”. Затим се наглашава да ће, уколико Которска општина поново отпусти то поље, поменути део бити на рачун дотичног Новака.⁷⁵ Последњи део уговора недвосмислено показује да су власти Комуне биле свесне да Светомихољску метохију неће бити лако задржати у својим рукама, без обзира на свесрдно полагање права на ову територију.

Комуналне власти су поделу земљишта на острву Св. Габријела изгледа биле спровеле пре маја 1396. године, на основу чега се може закључити да су Страдиоти још раније потпали под власт Котора. О томе сведочи одлука Великог већа од 13. новембра 1394. године (8. члан Статута), према којој свако ко има *део* на острву Св. Габријела може „ради бољег очувања тога острва и оних који на њему станују” припремити земљиште и засадити ви-

коника, Глас САНУ 396, Одељење историјских наука 12 (2004), 21–60; С. Мишић, *Српско село у средњем веку*, 121–123.

71 *Statuta civitatis Cathari II*, 221–222 (гл. 175); И. Синдик, *Комунално уређење Котора*, 100.

72 I. Stjepčević, *Prevlaka*, 130, нар. 188; И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 41–42.

73 И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 42.

74 I. Stjepčević, *Prevlaka*, 118; И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 41–42, 58.

75 I. Stjepčević, *Prevlaka*, 130, нар. 186.

нограде „и све чинити како му се свиђа”.⁷⁶ Одлука је тумачена у контексту политике сузбијања ширења винограда, спровођене током прве половине XIV века, уз образложење да су поједини крајеви толико осиромашили да је Општина на крају ипак дозволила сађење лозе.⁷⁷ Међутим, острво Страдиоти се крајем 1394. године, по свему судећи, тек кратко налазило у саставу которског дистрикта, док је дозвола о садњи винограда очигледно требало да осигура присуство комуналне власти и опстанак которских грађана и властеле на овом подручју. У прилог томе говори и даљи текст статутарне одредбе, где се посебно наглашава: „И они који имају део на реченом острву нека га имају и држе као своју имовину на начин и под условима које треба дати о реченом острву да би се боље могло поседовати”.⁷⁸ Као и у случају предела „которског поља”, которска властела која је поседовала делове на Страдиотима очигледно је била свесна да постоји могућност да острво неће трајно остати под влашћу Комуне. Уговором од 6. јуна 1396. године, Никша Болица поклонио је Трипку Бући свој део острва, који је добио „према границама успостављених по исправи поделе”. Затим је наглашено да ће му у случају нове поделе такође поклонити део који буде добио од општинских власти. Међутим, уколико би Општини „од стране неке власти или силе” острво Св. Габријела било одузето, Болица ослобађа себе било какве дужности у вези с поклоном.⁷⁹

Которска власт над Светомихољском метохијом потрајала је тек непуну деценију, након чега подела земљишта у корист которске властеле и грађана више није имала никакав значај. Након смрти Ђурђа II Страцимировића Балшића током прве половине априла 1403, которску власт одбацила је Луштица, вероватно заједно с околним селима које је заузео Балша III Балшић нападајући Котор половином 1404. године.⁸⁰ Метохијом су у име Балшића управљали Ђурашевићи (Црнојевићи), док су Которани 1406, као и приликом поновних покушаја да се ставе под врховну власт Венеције 1409–1411, код Млечана безуспешно настојали да поврате ово подручје.⁸¹ Након 1404. године, највероватније крајем прве деценије XV сто-

76 *Statuta civitatis Cathari II*, 363.

77 Н. Богојевић-Глушчевић, *Својински односи у Котору у XIV вијеку*, Никшић, 1992, 85–86; М. Штегић, *Виноградарство*, 90, нап. 348.

78 *Statuta civitatis Cathari II*, 363.

79 I. Stjepčević, *Prevlaka*, 130, нап. 187.

80 I. Stjepčević, *Prevlaka*, 124, 130; И. Божић, *Доба Балшића*, 87; исти, *Село Богдашићу у средњем веку*, 43, 65.

81 *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke republike V (1403–1409)*, skupio i uređio S. Ljubić, Zagreb, 1875, 89, 118, 120, 170; *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva*

лећа, дошло је до премештања седишта Зетске митрополије из Манастира Св. Михајла на Превлаци у Манастир Пресвете Богородице Крајинске на Скадарском језеру.⁸² Митрополит је наставио да убира земљишне приходе са свог властелинства (осим у случајевима када су их узимали непосредно Ђурашевићи), учествујући у решавању земљишних спорова у договору са Светомихољским збором.⁸³

До сукоба између Которана и становника Луштице долазило је током Другог скадарског рата (1419–1423), вођеног између Балше III и Венеције. Метохија је уз помоћ млетачке флоте поново заузета почетком октобра 1420, након коначног успостављања сизеренства Млетачке републике над Котором, које је свечано проглашено 25. јула исте године. Млечани су обећали поштовање Статута, признајући Комуни, између осталог, и право на Светомихољску метохију.⁸⁴ Првих месеци 1421. которски посланици су од млетачког дужда тражили дозволу за поделу земљишта Луштице и околних крајева, као и солана, „подигнутих на нашем заузетом земљишту”, тако да „свако зна шта му припада, као што је и прво било”.⁸⁵ У одговорима млетачког Сената од 21. и 28. априла исте године Котору је потврђена Луштица, са земљиштем и соланама.⁸⁶ У одлуци Сената од 15. јула 1421. године стоји да је на провидуров предлог изабрано 12 племића задужених да пронађу начин на који ће бити извршена подела Луштице „са својим границама”, тачније са Пасиглавом, Богдашићима, Љешевићима и Превлаком (Tombe) са свим земљиштима која су припадала Метохији, острвом Св. Габријела

i Mletačke republike VI (1409–1412), skupio i uredio S. Ljubić, Zagreb, 1878, 149–150; I. Stjerčević, *Prevlaka*, 124–125, 130; И. Божић, *Доба Балшића*, 95, 97, 103; М. Милошевић, *Которске понуде Венецији за преузимање власти (1396–1420)*, Гласник цетињских музеја VI (1973) 10–13; И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 43–44; М. Антоновић, *Град и жупа*, 204.

82 М. Јанковић, *Епископије и митрополије*, 96, 169; К. Митровић, *Млетачка република и Зетска митрополија у XV веку*, Велики прасак: сто година атентата у Сарајеву, ур. В. Петровић, М. Исић, Пожаревац, 2015, 39, 40–41. Уп. И. Божић, *О пропасти манастира Св. Михаила на Превлаци*, 88.

83 М. Јанковић, *Епископије и митрополије*, 137. Уп. И. Божић, *О пропасти манастира Св. Михаила на Превлаци*, 88.

84 I. Stjerčević, *Prevlaka*, 125–126, 130; И. Божић, *Доба Балшића*, 124–128; М. Милошевић, *Которске понуде Венецији*, 15–16, 19–20; И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 44; исти, *О пропасти манастира Св. Михаила на Превлаци*, 87; М. Антоновић, *Котор*, 146.

85 I. Stjerčević, *Prevlaka*, 130–131; И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 44.

86 *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke republike VIII (1420–1424)*, skupio i uredio S. Ljubić, Zagreb, 1886, 88, 90–91; I. Stjerčević, *Prevlaka*, 131.

и соланама. Све то обухватало је четири миље и било заједно поменуто „у даровницама претходних владара“.⁸⁷

Настојећи да законски оснаже право на Метохију Св. Михајла, као и да на њој успоставе правне односе и поделу земљишта која је важила на простору Грбља, Которани су се позивали на фалсификоване исправе о привилегијама и припадности поменутих територија Комуни, издате, наводно, од стране немањихких владара. Поменути фалсификати настајали су после деведесетих година XIV века, док су њихови преписи печатом Св. Марка били оверени од стране млетачког дужда приликом предаје града.⁸⁸ Међу фалсификатима из XV века налазе се и два италијанска превода повеље цара Душана о пресуди у спору између Котора и српског патријарха као господара Будве, којом су утврђене границе између которског и будванског дистрикта.⁸⁹ Један од ових превода уврштен је и у издање которског Статута из 1616. године, у виду главе 440. (*Привилегија граница Комуне и града Котора*), потврђене 24. августа 1491. године од стране которског ректора и млетачког провидура Микаела Ема.⁹⁰

У поменутих фалсификатима, граница између Котора и Будве је продужена, тако да је на западу, почев од Бобовишта у Тиватском пољу, обухватила и Превлаку са Црквом Св. Арханђела Михајла, као и целу Луштицу. За Цркву Св. Арханђела наводи се, као и у фалсификованој повељи краља Радослава, да ју је обновила властела и општина Котора, што је потврдио и цар Душан.⁹¹ Овој групи фалсификата припада и Душанова повеља о потврди жупе Грбљ и даровању нових територија Котору, датована 1351. годином, с Приштином као наводним местом издавања, која је сачувана у ћирилском препису из XVII века.⁹² Овде се наводи да је цар Душан, онако како је према хрисовуљи „господина краља Ђорђа, господина српског и поморског“ уписано у повеље краљева Радослава, Владислава и Уроша, которској општини

87 *Listine VIII*, 96; I. Stjepčević, *Prevlaka*, 131; И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 38, 44; P. Butorac, *Kotor za samovlade*, 113.

88 *Listine VIII*, 88, 90, 96; I. Stjepčević, *Prevlaka*, 131; И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 44.

89 С. Ћирковић, *Повеља цара Стефана Душана о границама Котора*, Стари српски архив 10 (2011), 37–59.

90 *Statuta civitatis Cathari II*, 353–355; С. Ћирковић, *Повеља цара Стефана Душана о границама Котора*, 37–39, 48–50.

91 *Statuta civitatis Cathari II*, 354; С. Ћирковић, *Повеља цара Стефана Душана о границама Котора*, 41, 44, 46–47, 56.

92 С. Новаковић, *Законски споменици*, 31–32; С. Ћирковић, *Повеља цара Стефана Душана о границама Котора*, 39.

потврдио цркву Арханђелову „у малом мору према отоку”, Луштицу, Пасиглав и Кртоље Поље (данас Кртоли у најјужнијем делу Луштице).⁹³

Против одлуке млетачког Сената од 15. јула 1421. године о подели земљишта Светомихољске метохије иступили су насељеници властелинства Зетске митрополије који су имали право уживања земљишних поседа, подносећи латинске и ћирилске исправе о закупу, залогу, продаји и поклону. Которски посланици су узалуд истицали да земљорадници не могу никоме продати ни даровати „њихова” земљишта, као и да митрополитове исправе, које су иначе биле валидне пред которским судом, немају никакву вредност. Одлуком млетачког већа Которској општини и грађанима враћени су претходно одузети приватни поседи, док је зетски митрополит успео да задржи своју Метохију, а зависно становништво своје поседе.⁹⁴ Одлуком млетачког дужда од 8. фебруара 1421. године которској цркви посвећеној Св. Марку, заштитнику Венеције, требало је поклонити одређени број винограда и земљишта на острву Св. Михајла.⁹⁵ Которани су овде већ били отпочели подизање тврђаве у циљу заштите градске околине, тако да су Млечани, судећи према уговору из октобра 1431. године, Цркви Св. Марка даровали земљиште на острву Страдиоти, које ће до половине XV века због тога понети име венецијанског патрона.⁹⁶

Светомихољска метохија се врло кратко задржала у границама которског дистрикта, будући да је Ђурађ Вуковић већ у другој половини 1422. године у име деспота Стефана Лазаревића, који је отпочео рат против Венеције, заузео ово подручје.⁹⁷ Питање разграничења између которског дистрикта и Метохије решено је тек приликом потписивања Вучитрнског споразума 22. априла 1426. године. Которски посланици нису пропустили прилику да истакну да би дистрикт требало да подразумева онај обим који је имао од давнина, укључујући и Луштицу и друге крајеве, што се јасно види из наводно аутентичних докумената које Которани поседују. Метохија је поверена на управу Ђурашевићима (Црнојевићима), док је Венецији остао Котор с дистриктом којим је град располагао у време Ђурђа II и Балше III.⁹⁸

93 С. Новаковић, *Законски споменици*, 32.

94 *Listine VIII*, 96; I. Stjepčević, *Prevlaka*, 131; И. Божић, *Село Богдашићу у средњем веку*, 65–66, 68; P. Butorac, *Kotor za samovlade*, 113–114.

95 I. Stjepčević, *Prevlaka*, 132; K. Mitrović, *Il culto di S. Marco nella Cattaro medievale*, *Studi veneziani* N. S. 62 (2011), 363.

96 I. Stjepčević, *Prevlaka*, 132; K. Mitrović, *Il culto di S. Marco nella Cattaro medievale*, 366–367.

97 I. Stjepčević, *Prevlaka*, 126; И. Божић, *Зета у Деспотовини*, 138; исти, *Село Богдашићу у средњем веку*, 44; исти, *О пропасти манастира Св. Михаила на Превлаци*, 87.

98 *Listine IX*, 7–8; И. Божић, *Село Богдашићу у средњем веку*, 44–45; исти, *О пропасти ма-*

Вучитрнски споразум потврђен је Дривастинском декларацијом 11. новембра исте године. На самом крају уговора говори се о границама Котора према митрополиту и Цркви Св. Михајла, које је требало да утврди мешовита комисија састављена од српских великаша и закупаца солана, које би одредио деспот, као и од угледнијих људи из граничних подручја, које је требало да именује млетачки провидур Котора – три добра (поштена) и достојна човека из „Жупе Котора” (Грбља) и два из „Жупе Св. Михајла” (Метохије).⁹⁹

Метохија је поново дошла под окриље Котора током друге половине 1427. године. Заузет турским упадима с једне и суочен са самосталним иступањем Црнојевића с друге стране, деспот Ђурађ је овог пута био принуђен да упути молбу Јовану Балбу, млетачком кнезу у Котору, да у његово име узме у заштиту Луштицу и околне крајеве.¹⁰⁰ Већ у јануару 1428. године которска властела је упутила жалбу млетачком дужду због доделе дела Превлаке канцелару Антуну де Санкто Генесију и Марину Друшку из редова грађанства.¹⁰¹ Питање је да ли се у овом случају радило о подели читаве Превлаке или је Комуна поменутима уступила свој део који је на острву Св. Михајла и раније поседовала.¹⁰² Метохија је враћена деспоту Ђурађу Смедеревским уговором, потписаним с Млечанима 14. августа 1435. године.¹⁰³ Настојећи

настира Св. Михаила на Превлаци, 87; М. Спремић, *Српско-млетачко разграничење у Зети 1435. године*, Средњовековна историја Црне Горе 3, Подгорица, 1999, 369–370; М. Антоновић, *Град и жупа*, 205; исти, *Котор*, 146.

99 *Listine IX*, 17; I. Stjepčević, *Prevlaka*, 127; И. Божић, *Зета у Деспотовини*, 149–150; исти, *Село Богдашићи у средњем веку*, 45; М. Антоновић, *Град и жупа*, 205; К. Митровић, *Млетачка република и Зетска митрополија у XV веку*, 42.

100 И. Божић, *Зета у Деспотовини*, 154; исти, *Село Богдашићи у средњем веку*, 45–46; исти, *О пропасти манастира Св. Михаила на Превлаци*, 87; М. Јанковић, *Епископије и митрополије*, 136; М. Спремић, *Српско-млетачко разграничење у Зети 1435. године*, 371.

101 G. Čremošnik, *Kotorski dukali i druge listine*, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini XXXIII–XXXIV* (1922), 134–135.

102 I. Stjepčević, *Prevlaka*, 132, 141.

103 И. Божић, *Зета у Деспотовини*, 168–170; исти, *Село Богдашићи у средњем веку*, 46; М. Спремић, *Српско-млетачко разграничење у Зети 1435. године*, 372–375. Деспот је захтевао надокнаду разлике пореза од Луштице, Богдашића, Љешевића и Паштровића, усвојивши ипак образложење Млечана, који су, покушавајући да спрече да поменута села потпадну под власт Ђурашевића, деспотових бунтовника, уместо једног дуката узимали отприлике за трећину мањи намет, у износу од једне перпере по огњишту, саветујући и српском владару да убудуће исто чини (*Listine IX*, 80–81; I. Stjepčević, *Prevlaka*, 132; М. Спремић, *Српско-млетачко разграничење у Зети 1435. године*, 376). Порез од једног дуката по кући увео је Ђурађ II Страцимировић након 1389. године како би могао да плаћа харач Турцима (М. Благојевић, *Врховна власт и државна управа*, Историја српског народа, друга књига. Доба борби за очување и обнову државе (1371–1537), ур. Ј. Калић, Београд, 1982, 122; С. Мишић, *Српско село у средњем веку*,

да зетског митрополита Јефтимија приближи властелинству и да обезбеди лакше контролисање Метохије, деспот је митрополита из Пречисте Крајинске преселио у Будву, поставивши га и за управника града.¹⁰⁴ У Манастиру Св. Михајла на Превлаци у ово време вероватно више није боравио ниједан калуђер.¹⁰⁵ Главна митрополијска црква се већ тада налазила у рушевинама, док су њену улогу преузеле две црквице на Превлаци, посвећене Св. Марији и Св. Николи, у којима је службу вршио мирски свештеник, поп Богиша Радаковић из Горњег Грбља.¹⁰⁶

Деспот Ђурађ је у јесен 1441. године поново био приморан да пред которским кнезом изрази спремност да своје територије подари у заштиту Млетачкој републици, сада због претензија војводе Стефана Вукчића Косаче, који је упао у Горњу Зету и придобио Стефаницу Црнојевића. Котор је поново припојио спорне територије, истичући и овом приликом да се ради о „старим поседима Републике”.¹⁰⁷ Млечанима се 1. августа 1441. године предала и општина Будве, након чега се зетски митрополит поново повукао у Манастир Пречисте Крајинске. Млетачки кнез у Котору присвојио је приходе Светомихољске метохије. На иницијативу Којчина Црнојевића, а према одлукама Сената из 1443. и 1446. године, део прихода је ипак одлазио за издржавање попа Богише у црквицама на Превлаци.¹⁰⁸ Године 1443. Луштицу, Љешевиће и Богдашиће затражила је за себе Будва. Своје право на поменуте територије заснивала је на чињеници да су се овде налазиле солане, док се со продавала у Будви. Међутим, у одлуци млетачког дужда Франческа Фоскарија од 29. јула исте године саопштено је да Луштица заједно с Пасиглавом, Богдашићем, Љешевићем и Брдима треба да остане

127).

104 И. Божић, *Зета у Деспотовини*, 194; исти, *О пропасти манастира Св. Михаила на Превлаци*, 88; М. Јанковић, *Епископије и митрополије*, 69, 169; иста, *Поседи и привилегије Српске цркве у Будви*, Историјски часопис 35 (1988), 36–37.

105 И. Божић, *О пропасти манастира Св. Михаила на Превлаци*, 88.

106 I. Stjerčević, *Kotor i Grbalj*, 229–230; И. Божић, *О пропасти манастира Св. Михаила на Превлаци*, 89–90, нап. 21; К. Митровић, *Млетачка република и Зетска митрополија у XV веку*, 49.

107 И. Божић, *Зета у Деспотовини*, 196–201; исти, *О пропасти манастира Св. Михаила на Превлаци*, 87.

108 И. Божић, *Зета у Деспотовини*, 201–202; исти, *О пропасти манастира Св. Михаила на Превлаци*, 87, 89; М. Јанковић, *Епископије и митрополије*, 96, 169; иста, *Поседи и привилегије Српске цркве у Будви*, 37; К. Митровић, *Млетачка република и Зетска митрополија у XV веку*, 49. О спору поводом поседа цркве Св. Марије на Горици у дијецези Свача 1446. године видети: К. Митровић, *Млетачка република и Зетска митрополија у XV веку*, 44–45. Уп. И. Божић, *О пропасти манастира Св. Михаила на Превлаци*, 89.

у дистрикту Котора, „на основу привилегија и првих повластица Которанима”.¹⁰⁹ Иако је деспот Ђурађ у јесен 1444. повратио градове у Горњој Зети, Венеција није била спремна да врати поседе „привремено узете у заштиту”, на којима је у наредним годинама спроводила политику уништавања ново-подигнутих винограда.¹¹⁰ У наредном периоду, током 1446. и 1454. године, поново је решавано питање поделе острва Страдиоти,¹¹¹ које се овога пута, по свему судећи, тицало искључиво самих Которана, грађана и властеле.

Почетком јуна 1448. године војска деспота Ђурђа, под војводом Алтоманом, упала је на которско подручје и запосела Богдашиће, Љешевиће и Луштицу, чије се становништво већ било придружило трећој побуни Грбљана.¹¹² На наговор Стефана Црнојевића, кога је Млетачка република фебруара 1452. именовала за свог капетана у Горњој Зети, представници села Светомихољског збора из Луштице су 9. фебруара исте године положили заклетву верности которском кнезу. Захваљујући њиховој предаји, акција Стефана Црнојевића била је уперена искључиво против грбљских сељака.¹¹³ Мада је Манастир Св. Михајла у ово време био пуст, чини се да је ипак био изложен насилном рушењу и оштећењу.¹¹⁴ Становници Луштице су се безуспешно побунили тек у лето 1452. године, када су млетачке власти у Котору коначно приступиле рушењу солана у Грбљском пољу.¹¹⁵ Тиме су коначно уништена и сва права зетског митрополита на Светомихољску метохију, која је најзад трајно припојена которском дистрикту.¹¹⁶

109 *Listine IX*, 176–177; G. Čremošnik, *Kotorski dukali i druge listine*, 153–154; I. Stjepčević, *Prevlaka*, 120; И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 47.

110 G. Čremošnik, *Kotorski dukali i druge listine*, 156; I. Stjepčević, *Prevlaka*, 132–133; И. Божић, *Зета у Деспотовини*, 210–211, 215–216; исти, *Село Богдашићи у средњем веку*, 77–78; М. Штетих, *Виноградарство*, 94.

111 I. Stjepčević, *Prevlaka*, 131, 141.

112 G. Čremošnik, *Kotorski dukali i druge listine*, 159; I. Stjepčević, *Prevlaka*, 128, 133; исти, *Kotor i Grbalj*, 243–244; И. Божић, *Зета у Деспотовини*, 212–216; исти, *Село Богдашићи у средњем веку*, 47; исти, *О пропасту манастира Св. Михаила на Превлаци*, 83–84.

113 И. Божић, *Зета у Деспотовини*, 225–226; исти, *Село Богдашићи у средњем веку*, 47; исти, *О пропасту манастира Св. Михаила на Превлаци*, 84–85. Уп. I. Stjepčević, *Prevlaka*, 133–134.

114 K. Mitrović, *Život u manastiru*, 63. Види и: I. Stjepčević, *Prevlaka*, 137, 148. Уп. И. Божић, *О пропасту манастира Св. Михаила на Превлаци*, 83–86, 91.

115 И. Божић, *Зета у Деспотовини*, 230; исти, *Село Богдашићи у средњем веку*, 47–48, нап. 54; исти, *О пропасту манастира Св. Михаила на Превлаци*, 86.

116 И. Божић, *О пропасту манастира Св. Михаила на Превлаци*, 83–84, 87–88. Уп. I. Stjepčević, *Prevlaka*, 134.

После гушења Грбальске буне, према одлуци млетачког кнеза у Котору, основни годишњи порез од једне перпере по кући повећан је на читав дукат, што се односило на становништво Грбља, Луштице, Љешевића и Богдашиће.¹¹⁷ С друге стране, Млечани ни овом приликом нису дозволили претварање становника Метохије у *посаднике* или *влаштаке* которских грађана и властеле, који би на тај начин присвојили и њихову земљу. У одговору млетачког дужда Фоскарија од 30. јула 1454. године гарантоване су повластице Которској комуни на простору Луштице, уз истицање да свим становницима Котора, како племићима, тако и грађанима, затим Општини, као и Луштитчанима треба вратити оно што је њихово.¹¹⁸ Которани су ипак и даље налазили начина да путем вечног закупа или куповине дођу до земљишта некадашње Метохије, док су становници Богдашића пред привредним притиском бивали приморани да се повлаче у брда.¹¹⁹

Након дефинитивног прикључења територија које су чиниле Светомихољску метохију которском дистрикту, појачана је и политика прозелитизма Которске бискупије на подручју Зетске митрополије, коју је, разуме се, пратило и уклањање православних свештеника и постављање католичких.¹²⁰ Зетски митрополит је изгледа још пре 1446. године напустио Манастир Пречисте Крајинске, где су затим постављани припадници Флорентинске уније, који су носили титулу крајинског архиепископа.¹²¹ Митрополит је најпре прешао у Манастир Св. Николе на Врањини, затим у цркву на Кому, а потом у Манастир Св. Николе на Ободу код данашње Ријеке Црнојевића. Године 1485. Иван Црнојевић је седиште Зетске митрополије коначно пренео у своју тек подигнуту задужбину, Манастир Св. Богородице на Цетињу. Овом приликом формирано је и ново властелинство, које су чинили поседи распрострањени у ближој и широј околини самог манастира. Зетска митрополија задржала је своје духовне надлежности над православним станов-

117 *Listine IX*, 436; И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 79.

118 G. Čremošnik, *Kotorski dukali i druge listine*, 168; I. Stjepčević, *Prevlaka*, 131, 172–173, нар. 196.

119 И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, 57, 68–69, 74–79.

120 I. Stjepčević, *Prevlaka*, 134–137; И. Божић, *Владавина Црнојевића*, *Историја Црне Горе II*, 327–328; исти, *Село Богдашићи у средњем веку*, 80–82; исти, *О пропасти манастира Св. Михаила на Превлаци*, 90–91; К. Митровић, *Млетачка република и Зетска митрополија у XV веку*, 48–51; *ista, Život u manastiru*, 67.

121 К. Митровић, *Млетачка република и Зетска митрополија у XV веку*, 40, 44–45. Уп. И. Божић, *Владавина Црнојевића*, 328; исти, *О пропасти манастира Св. Михаила на Превлаци*, 89, 91.

ништвом Зете, која је у политичком погледу била потчињена Млетачкој републици и Османском царству.¹²²

Полуострво Превлака са Манастиром Св. Михајла, као и остале територије које ће након оснивања Зетске епископије 1220. године чинити Светомихољску метохију, током одређеног периода XII века улазиле су у састав которског дистрикта, да би се потом нашле под влашћу зетског епископа (од 1346. митрополита) и суверенитетом српских владара династије Немањића, касније обласних господара и српских деспота. Комуналне власти Котора нису протезале своје ингеренције на ово подручје, на коме су важиле правне норме српске државе. Становништво Метохије Св. Михајла имало је своју унутрашњу организацију, одржавајући с которским грађанима и становницима дистрикта тесне привредне везе. Которани су вршили привредни продор на властелинство Зетске митрополије, подстичући, с друге стране, исељавање становништва Метохије у Котор, у циљу њеног економског слабљења.

Настојећи да територију Светомихољске метохије поново припоје дистрикту, комуналне власти Котора прибегавале су фалсификовању докумената српских владара, како би стекле правни основ за поменути чин. У периоду од краја XIV до половине XV века Которска комуна је у неколико наврата успевала да Метохију привремено стави под своју власт (крај маја 1396. – април 1403; почетак јесени 1420. – средина 1422; 1427–1435; 1441. – јун 1448). Приликом првог заузимања Светомихољске метохије крајем XIV века, извршена је и подела земљишта которској властели и грађанима, док је острво Св. Габријела по свему судећи још раније било припојено дистрикту, будући да је подела земље овде спроведена пре новембра 1394. године. Иако је седиште Зетске митрополије до 1441. три пута премештано (1404/1410–1435. Пречиста Крајинска; 1435–1441. Будва; 1441. – пре 1446. Пречиста Крајинска), митрополит је убирао приходе са Светомихољске метохије све до поменуте године, када су они припали млетачком кнезу у Котору. Почетком фебруара 1452. ово подручје је коначно трајно ушло у састав которског дистрикта. Захваљујући млетачким властима у Котору, становништво Метохије Св. Михајла задржало је своје земљишне поседе и свој дотадашњи друштвени статус. Которани су наставили да врше привредни

122 И. Божић, *Владавина Црнојевића*, 328–329; Б. Шекуларац, *Дукљанско-зетске повеље*, Титоград, 1987, 197–207.

продор на овај простор, што је пратила и појачана политика прозелитизма Которске бискупије над православним свештеницима и становништвом.

РЕФЕРЕНЦЕ

Објављени извори

1. *Gesta regum Sclavorum, tom I*, критичко издање и превод Д. Кунчер, Београд, 2009.
2. *Gesta regum Sclavorum, tom II*, ур. и коментар Т. Живковић, Београд, 2009.
3. М. Динић, *Одлуке већа Дубровачке републике I*, Београд, 1951.
4. *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника, књига I 1186–1321*, приредили В. Мошин, С. Ђирковић, Д. Синдик, редиговао Д. Синдик, Београд, 2011.
5. *Listine o одношajih између јужнога славенства и Млетаčke републике V (1403–1409)*, skupio i uredio S. Ljubić, Zagreb, 1875.
6. *Listine o одношajih између јужнога славенства и Млетаčke републике VI (1409–1412)*, skupio i uredio S. Ljubić, Zagreb, 1878.
7. *Listine o одношajih између јужнога славенства и Млетаčke републике VIII (1420–1424)*, skupio i uredio S. Ljubić, Zagreb, 1886.
8. *Listine o одношajih између јужнога славенства и Млетаčke републике IX (1423–1452)*, skupio i uredio S. Ljubić, Zagreb, 1890.
9. A. Mayer, *Kotorski spomenici. Prva knjiga kotorskih notara god. 1326–1335, Monumenta Catarensia, volumen 1*, Zagreb, 1951.
10. A. Mayer, *Kotorski spomenici. Druga knjiga kotorskih notara god. 1329, 1332–1337, Monumenta Catarensia, volumen 2*, Zagreb, 1981.
11. *Monumenta montenegrina knjiga VI, tom 3. Kotor i Risan od 1200. do 1350. godine*, pripremio i predgovor napisao V. Nikčević, prevela L. Jagušć-Akkad, Podgorica, 2006.
12. *Monumenta Ragusina, Libri reformationum III a. 1359–1364, Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium, volumen XXVII*, uredio I. K. Tkalčić, Zagrabiae, 1895.
13. С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, уредник и приређивач Р. Михаљчић, Београд, 2005.
14. *Statuta civitatis Cathari – Statut grada Kotora, knjiga II*, uredila J. Antović, Kotor, 2009.
15. *Statuta civitatis Cathari – Statut grada Kotora, knjiga III*, uredila J. Antović, Kotor, 2009.
16. С. Ђирковић, *Повеља цара Стефана Душана о границама Котора*, Стари српски архив 10 (2011), 37–59.
17. G. Čremošnik, *Kotorski dukali i druge listine*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini XXXIII–XXXIV (1922), 115–196.
18. Б. Шекуларац, *Дукљанско-зетске повеље*, Титоград, 1987.

Литература

1. В. Алексић, М. Копривица, *Територијални обим епископија српске цркве на почетку 13. века*, Црквене студије 16/2 (2019), 57–85.
2. М. Антоновић, *Град и жупа у Зетском приморју и северној Албанији у XIV и XV веку*, Београд, 2003.
3. М. Антоновић, *Повеља краља Радослава и манастир Св. Михаила на Превлаци*, Краљ Владислав и Србија XIII века, одг. ур. Т. Живковић, Београд, 2003, 101–108.
4. М. Антоновић, *Котор*, Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља, ур. С. Мишић, Београд, 2010, 141–151.
5. М. Благојевић, *Владар и поданици, властела и војници, зависни људи и трговци*, Историја српског народа, прва књига. Од најстаријих времена до Маричке битке (1371), ур. С. Ђирковић, Београд, 1981, 372–388.
6. М. Благојевић, *Врховна власт и државна управа*, Историја српског народа, друга књига. Доба борби за очување и обнову државе (1371–1537), ур. Ј. Калић, Београд, 1982, 109–127.
7. М. Благојевић, *Меропси и отроци – баштиници и посадници у Грбаљском рукопису Душановог законика*, Глас САНУ 396, Одељење историјских наука 12 (2004), 21–60.
8. М. Благојевић, *Земљораднички закон: средњовековни рукопис*, Београд, 2007.
9. Д. Богдановић, *Преображај српске цркве*, Историја српског народа, прва књига. Од најстаријих времена до Маричке битке (1371), ур. С. Ђирковић, Београд, 1981, 315–327.
10. Н. Богојевић-Глушчевић, *Својински односи у Котору у XIV вијеку*, Никшић, 1992.
11. Н. Богојевић-Глушчевић, *Правни режим на непокретностима Манастира св. Михаила на Превлаци у XIV вијеку*, Бока: зборник радова из науке, културе и умјетности 25 (2005), 147–163.
12. Н. Богојевић-Глушчевић, *Својински односи на непокретностима у Грбљу у XIV вијеку*, Грбаљ кроз вјекове, ур. М. Пантић, В. Вучинић, Грбаљ, 2005, 97–129.
13. И. Божић, *Доба Балшића*, Историја Црне Горе. Књига друга, Од краја XII до краја XV вијека. Том други, Црна Гора у доба обласних господара, пред. ред. М. Ђуровић, Титоград, 1970, 49–133.
14. И. Божић, *Зета у Деспотовини*, Историја Црне Горе. Књига друга, Од краја XII до краја XV вијека. Том други, Црна Гора у доба обласних господара, пред. ред. М. Ђуровић, Титоград, 1970, 134–275.
15. И. Божић, *Владавина Црнојевића*, Историја Црне Горе. Књига друга, Од краја XII до краја XV вијека. Том други, Црна Гора у доба обласних господара, пред. ред. М. Ђуровић, Титоград, 1970, 276–370.
16. И. Божић, *О јурисдикцији которске дијецезе у средњовековној Србији*, у: исти, *Немирно поморје XV века*, Београд 1979, 15–27.
17. И. Божић, *Село Богдашићи у средњем веку*, у: исти, *Немирно поморје XV века*, Београд, 1979, 37–61.

18. И. Божић, *О пропасту манастира Св. Михаила на Превлаци*, у: исти, *Немирно поморје XV века*, Београд, 1979, 83–91.
19. P. Butorac, *Kotor za samovlade (1355.–1420.)*, Perast, 1999.
20. М. Zagarčanin, *О неким резултатима нових археолошких истраживања на Превлаци код Тивта*, Историјски записи 89, 3–4 (2016), 45–85.
21. М. Јанковић, *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, Београд, 1985.
22. М. Јанковић, *Поседи и привилегије Српске цркве у Будви*, Историјски часопис 35 (1988), 31–38.
23. Д. Јечменица, *Немањићи другог реда*, Београд, 2018.
24. И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Београд, 2016.
25. М. Милошевић, *Которске понуде Венецији за преузимање власти (1396–1420)*, Гласник цетињских музеја VI (1973), 5–21.
26. К. Митровић, *Култ Светог Трифуна у средњовековном Котору*, Древнохришћанско и светосавско наслеђе у Црној Гори, приредио П. Кондић, Цетиње – Београд, 2010, 236–277.
27. К. Митровић, *Млетачка република и Зетска митрополија у XV веку*, Велики прасак: сто година атентата у Сарајеву, ур. В. Петровић, М. Исић, Пожаревац, 2015.
28. К. Митровић, *Оснивање Зетске епископије. Нова промишљања*, Осам векова Српске православне цркве у Црној Гори: од Зетске епископије до Митрополије црногорско-приморске, ур. Д. Бојовић, Ниш, 2021, 11–29.
29. К. Mitrović, *Il culto di S. Marco nella Cattaro medievale*, Studi veneziani N. S. 62 (2011), 359–373.
30. К. Mitrović, *Mlečani episkopi Kotora: 1420–1513*, Beograd, 2013.
31. К. Mitrović, *Život u manastiru: benediktinci u Pomorju srpske srednjovekovne države*, Beograd, 2021.
32. С. Мишић, *Српско село у средњем веку*, Београд, 2019.
33. С. Мишић, М. Копривица, *Духовно подручје и границе Зетске епархије у средњем веку*, Осам векова Српске православне цркве у Црној Гори: од Зетске епископије до Митрополије црногорско-приморске, ур. Д. Бојовић, Ниш, 2021, 31–45.
34. Д. Синдик, *Понтификал Которске бискупије у Лењинграду*, Историјски часопис 31 (1984), 53–66.
35. Д. Синдик, *Превлака 1124. и 1181.*, Бока: зборник радова из науке, културе и умјетности 24 (2004), 127–133.
36. И. Синдик, *Комунално уређење Котора од друге половине XII до почетка XV столећа*, Београд, 1950.
37. М. Спремић, *Српско-млетачко разграничење у Зети 1435. године*, Средњовековна историја Црне Горе 3, Подгорица, 1999, 369–379.

38. I. Stjepčević, *Prevlaka*, Arhivska istraživanja Boke Kotorske, Perast, 2003, 107–178.
39. I. Stjepčević, *Kotor i Grbalj*, Arhivska istraživanja Boke Kotorske, Perast, 2003, 179–318.
40. М. Штетих, *Виноградарство у средњовековној Србији*, Београд, 2021.

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE KOTOR COMMUNE AND THE ZETA METROPOLITANATE IN THE MIDDLE AGES

Summary:

The Orthodox Zeta Bishopric (Metropolitanate since 1346) was founded in 1220 with its headquarters at the Monastery of St. Archangel Michael on Prevlaka in the Bay of Tivat. Its dominion, known as the Metochia of St. Michael, comprised the peninsula/island of Prevlaka, the peninsula of Luštica, Lješevici, as well as the villages on the Vrmac peninsula: Pasiglav, Bogdašići, and Brda, along with the island of St. Gabriel (Stradioti, St. Mark). Prevlaka, together with other territories that entered the composition of the Metochia of St. Michael at the beginning of the 13th century, during a certain period of the 12th century was part of the Kotor district and under the rule of the Kotor commune. After the establishment of the Zeta Bishopric, the Metochia came under the jurisdiction of the Zeta bishop, being under the sovereignty of Serbian rulers or regional Serbian lords. The communal authorities of Kotor, which also acknowledged the supreme authority of the Serbian ruler until 1370, did not extend their influence over the neighboring Metochia of St. Michael. The population of Metochia had its internal organization, maintaining close economic ties with the citizens of Kotor and the inhabitants of the Kotor district. Seeking to reintegrate the territory of the Metochia into the district, the communal authorities of Kotor resorted to falsifying documents of Serbian rulers in order to obtain a legal basis for the mentioned act. During the period from the late 14th to the mid-15th century, the Kotor commune managed on several occasions to temporarily assert its control over Metochia (from the end of May 1396 to April 1403; the beginning of autumn 1420 to mid-1422; 1427-1435; 1441 to June 1448). In early February 1452 Metochia finally and permanently became part of the Kotor district, thereby destroying all rights of the Zeta Metropolitan over this area. Thanks to the Venetian authorities in Kotor, the population of the former Metochia of St. Michael retained their land possessions and their previous social status. The people of Kotor continued to make economic advances in this area, accompanied by an intensified policy of proselytism by the Kotor Bishopric towards Orthodox priests and the population.